

Espaciu medioambiental y cultura tradicional n'Asturies

Por **Xuan Porta Allende**
Biólogu

El mediu ambiente ta formáu por componentes abióticos o físicos, por componentes bióticos o materia vivo y les rellaciones existentes ente ellos. D'equí surge'l conceutu d'**ecosistema**, como unidá básica d'análisis de la Ecoloxía. Defínese como «cualesquier asociación natural compuesta por organismos vivos y sustancias inorgániques qu'actúen ente sí pa intercambiar materia» (Campbell, 1985). La importancia del ecosistema, entendida como «una unidá concreta nun territoriu específicu» ye tala poles rellaciones afitaes ente los sos componentes. De mou que si dalgún d'estos camuda, el restu tien que se readautar a les nueves condiciones.

L'ecosistema estructúrase en dos estayes funcionales: el **biotopu** y la **biocenosis**. El biotopu constitúi'l sustratu físicu del conxuntu del ecosistema, ye dicir, l'espaciu determináu qu'axunta les condiciones necesaries pa la vida y conformáu por condiciones y elementos materiales, los componentes abióticos. La biocenosis ye la comunidá d'organismos xuníos por dependencies recíproques qu'ocupen un espaciu definíu y que se conforma al traviés de los seres vivos, los componentes bióticos.

Ente los componentes abióticos y bióticos prodúcense una serie de mecanismos d'interacción mutua, nun fluxu-refluxu continuu d'enerxía (y materia) pel que s'afiten cadenes vitales, que faen el ciclu la materia, conformándose a partir d'ellos lo que se conoz por mediu ambiente (Carbó & Catalá, 1991).

Hai dellos factores primarios colos que puen rellacionase la bayura d'especies d'una comunidá. En primer llugar tán los factores xeográficos:

la llatitú, l'altitú y la fondura nos ambientes acuáticos. En segundu llugar apaecen los factores qu'amuesen una tendencia a correlacionase cola llatitú, la productividá del ambiente, la variabilidá climática, la duración del ambiente y la so durez.

Xunto a estos, hai otros factores secundarios rellacionaos cola bioloxía d'una comunidá, como son la cantidá de depredación, la cantidá de competencia, la heteroxeneidá espacial xenerada polos organismos y l'estatus de sucesión de la comunidá. (Begon, Harper & Townsend, 1988).

Na clasificación cenciella de les cinco grandes clases de los climes, Asturias taría nel nomáu «Fríu templáu», mientres que la mayoría de la Península Ibérica taría nel nomáu «Cálidu templáu». Ye dicir, que les especies animales y vexetales son les propies del clima oceánicu (tierras verdes, húmedes, borinoses) y non del mediterráneu, como por exemplu'l Gallu Montés (*Tetrao urogallus cantabricus*).

Son una evidencia los efeutos de la temperatura sobro la distribución y bayura de los organismos nes biocenosis, restrinxíos a les sos llandes xeográfiques, magar que les especies puen tar llimitaes a determinaos microhábitats; esto ye qu'hai pequeños llugares afayadizos pa qu'aliten especies o comunidaes d'otros dominios climáticos, por exemplu la *sufreira* (*Quercus suber*) en dellos conceyos del occidente asturianu.

TEORÍA DE LA EVOLUCIÓN Y MÁS CONCEUTOS D'ECOLOXÍA

- L'axuste ente los organismos y el so ambiente ye pola mor de la Seleición natural y la Evolución.

La teoría de Charles Darwin (1859) básase en delles proposiciones:

1. Los individuos que formen una población d'una especie nun son idénticos.
2. Pelo menos una parte de la variación herédase.

Les especies puen tar llendaes a determinaos microhábitats, pequeños llugares afayadizos pa elles o pa comunidaes d'otros dominios climáticos

ABAXO

Costa asturiana.

Pue vese El Suevo y detrás los Picos d'Europa.

Semeya: Román P. G. (Licencia Creative Commons)

Dende les sableres de la costa puen vese los cumales y viesques del Cordal Cantábricu.

3. Toles poblaciones tienen la potencialidad de poblar toda Tierra.

4. Los extremos individuos dexen un número de descendientes.

5. El número de descendientes depende de la interacción entre las características del individuo y el medio ambiente del mismo.

- La mortalidad y la fecundidad son dependientes de la densidad.

- La competencia intraespecífica puede empobinar a una gran gama de dinámicas de población.

- La importancia del territorialismo básase nel fechu de qu'aquellos individuos que tienen un territoriu avencen a amosar una eficacia abondo mayor que los que nun tienen ún.

- La competencia interespecífica: la so importancia afítase en que los individuos d'una especie sufren una mengua de la fecundidad, la sobrevivencia o'l xorrecimientu, como resultáu de la explotación de los recursos o de la interferencia colos individuos d'otra especie.

- El principiu de la exclusión competitiva: les especies privaes d'un nichu efeutivu por un competidor son emburriaes al desaniciu.

- Les diferencias entre las especies nun son, por sígome, una indicación de la estrechadura de los nichos forxada pola competencia; y la competencia interespecífica nun puede ser estudiada con un mera enumeración de los extremos interespecíficos.

EL MEDIU AMBIENTE N'ASTURIES

Arriendes de toles considerances anteriores, el país asturianu ye una estrecha faza d'ente 15 a 80 km d'anchura por 200 km de llargor asitiada ente la Mar d'Asturies (del Mar Cantábricu) y el Cordal Cantábricu.

Tien una superficie de 11.000 km² qu'abelluguen una gran cantidá de pequeños valles colingaos nos altores del Cordal Cantábricu escontra la mar. Puen vese los cumales y viesques dende les sableres de la costa.

A grandes rasgos estrémense tres fasteres paisaxístiques: la *franja llitoral* averada al cantil costeru, los *montes altos* del Cordal Cantábricu y ente entrambes dos, muchos *valles* y *sierres* paraleles a la mar (na Asturies caliar oriental) y perpendiculares a ella na Asturies silícea occidental.

ESPACIOS NATURALES MÁS DESTACABLES:

1. Na franxa llitoral:

-Cantiles

La costa del país ta conformada por cantiles na so mayoría. Nel llitoral occidental son peñes de cuarzu dures qu'amuesen unidá. Les foles escaven la so base provocando argayos. Nel llitoral oriental, les peñes son caliares, de calter kárs-ticu, amosando una rede de drenaxe soterráñu con munches simes, cavernes y furacos formaos pol fundimientu del techu. La erosión caltién mui recortada la costa con abondes cales, arcos y ensenaes.

IZQUIERDA

Ría del Eo.

Semeya: MarsOp (Licencia Creative Commons)

ABAXO

Sablón de Torimbia.

Semeya de Román P. G. (Licencia Creative Commons)

-Sableres y dunes

Hai más de doscientos sableres de pequeñes dimensiones, y delles en forma llargues, como'l Sablón de Bayas (en Castrillón). Asítiense nos llugares más protexíos del folax.

-Estuarios

Son ambientes costeros invadíos d'agua marino, a mou de valles fluviales somorguiaos pol vaivén del nivel marín nel Pleistocenu. Al recular la mar, los ríos escavaron el so calce a mayor fondura, somorguiándose la so desembocadura pol agua la mar.

Nos estuarios de calces grandes nun se produz l'amiestu completu de les agües, mentanto que nos pequeños si que se da esti fechu. Ello condiciona les especies d'estos medios, relacionáu col grau de salinidad del agua.

2. Nos valles y sierres:

-Carbayeres

Allúguense nes fasteres baxes del país, onde la especie arbórea dominante ye'l carbayu (*Quercus robur*).

-Viesques mistes

Mestura de carbayos (*Quercus robur*) con pládanu (*Acer pseudoplatanus*), fresnu (*Fraxinus excelsior*), tilar (*Tilia platyphyllos*) y fayas (*Fagus sylvatica*).

-Encinales

Viesques dominaes pola encina (*Quercus ilex*).
Postreros vestixos de vexetación de triba mediterránea n'Asturies.

-Corquieos

La especie dominante ye la sufrera (*Quercus suber*).
Apaecen nel Navia, nes faces soleyeres.

3. Nel Cordal Cantábricu:

-Carbayeres

De Carbayu Albar (*Quercus petraea*) nes fasteres más lluvioses.

-Fayeos

Son viesques cuasi monoespecífiques, pero con presencia recién hestóricamente.

-Bedulares

El Bedul (*Betula celtiberica*) coloniza suelos probes en nutrientes formando la llende superior de la viesca. Ye fundamental na repoblación del tarrén degradáu.

-Carrascales

El carrascu (*Quercus rotundifolia*) ye la especie dominante, acompañáu de fresnos, carbayos albares y cerezales.

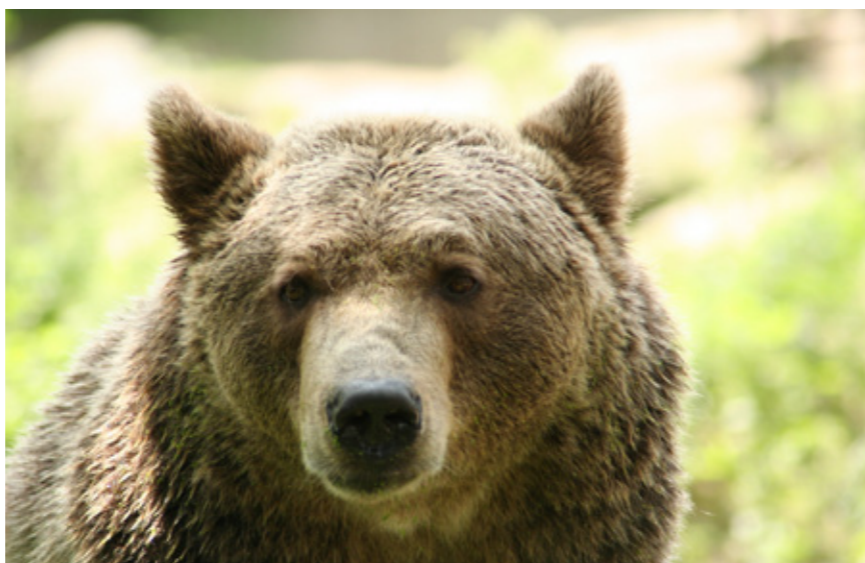
-Rebollares

El rebollu o rebolu (*Quercus pyrenaica*) ye l'árbol dominante, asemeyáu a un arbustu n'altor.

4. Ríos

La proximidad del Cordal Cantábricu a la mar y la cantidá de lluvia faen que los ríos de nueso seyan curtios, caudalosos y de muncha pendiente, polo que tienen abondo puxu erosivu, modelando valles fondos, foces y escobios.

La rede fluvial del país encadármase en seis cuenques: la del Eo, la del Navia, la del Esva, la del Nalón, la del Seya y la del Deva: la mayor ye la del Nalón, que drena, amestáu col Narcea, cuasi les dos terceres partes del territoriu asturianu.

5. Llagos y llagunes

Nun hai grandes llagos, pero sí abondes llagunes pequeñes. Onde más abonden ye nos conceyos de Cangas del Narcea, Somiedu y na fastera de Cuadonga. La mayoría tienen un orixe glaciariu, magar que tamién les hai d'orixe fluvial ya inclusive dalgún d'estos llagos ta agrandáu pol home. Toos ellos tienen un gran valir ecolóxicu y paisaxísticu.

La fonda interacción ente l'Osu y l'Home espéyase en munchos ritos de vida y muerte n'Asturies: l'Antroxu d'iviernu ye ún d'ellos.

IZQUIERDA SUPERIOR

Encines al llau mesmu d'un cantil oriental.
Semeya: J. A. Diego (ANA).

IZQUIERDA INFERIOR

Osu.
Semeya: Pascal Vleugels, <http://www.sxc.hu>

ABAXO

Islla cola capiya'l Carme n'Aramar (Gozón).
Semeya: Enrique Fernández (ANA).

LA FAUNA

La fauna d'Invertebraos ye munchísimo mayor y ye menos conocida, pero no que cinca a los Vertebrados, n'Asturies viven más de 450 especies continentales, lo que vien a ser la metada de les especies de tol Estáu español incluyies Baleares y Canarias. La so distribución ta condicionada pola bioxeografía estremada pa caún de los grupos.

Hai clases relativamente probes, con menos del 50% de les especies españoles presentes, como les de pexes Osteictios, col 28%, los Reptiles col 36% y los Anfibios col 41%. Por embargu les Aves sumen el 81% y los Mamíferos cuenten el 80%, lo que supón una variedá pergrande en comparanza col total estatal.

Vamos referinos namái qu'a dos especies perdestacables pol so significáu ecolóxicu y etnográfico.

1. La fonda interacción ente l'Osu (*Ursus arctos*) y l'home fixo que s'espeyare en munchos ritos de vida y muerte n'Asturies. L'Antroxu d'iviernu ye ún d'ellos, nel que l'animal apaec antropomorfizáu. Yá nes pintures rupestres apaecen osos nes cueves del área cantábrica. Tá recoyío que los antiguos se revistien con pelleyes d'osu, la vieya Divinidad de los Ástures.

Los cortinos de piedra pa torgar que l'osu entrare pol miel, o los mazapilos p'asustalu, son parte del paisaxe propiu del contactu ente l'home y l'osu.

El Llobu ye un xeneralista oportunista, que come lo que tien más a mano dependiendo del hábitat que percuerre y la época del añu

Na zootoponimia, bien de llugares del país tienen nomes relativos a esti animal como por exemplu *El Cantu l'Osu, Usiles, Braña Usil*, etc.

L'Untu d'osú usóse pa la reuma, la calvicie, pa tornar los pioyos y pa iguar los güesos.

L'osú apaéz en munches frases metafóriques de la nuesa llingua, asina tenemos, por exemplu: Como un osu => ser grande y fuerte.

Facer l'osú => facer el tontu.

Metese na cueva l'osú => participar nun asuntu complicáu.

Ver al osu => tar despeñáu, con cara de sustu.

2. El Llobu

No que cinca al llobu (*Canis lupus signatus*), decir que ye un xeneralista y oportunista, que come lo que más tien a la mano, dependiendo del hábitat que percuerre y la época del añu. El so comportamientu alimentariu camuda, dende dir a corcios en Muniel.los a carroñear ente la basura nes zones más humanizaes.

N'Asturies aveza a escoyer les preses en función de la so abundanza (venaos, corcios, xabariles, topinos, llebres, ya incluso perros abandonaos

ARRIBA

Llobu.

Semeya: Ventileit, <http://www.sxc.hu>

DERECHA

Xata roxa.

Semeya: Román P. G. (Illicencia Creative Commons)

polos sos dueños o perdíos polos cazadores). Nesi sen, esti carnívoru tien una función ecolóxica perimportante na regulación natural de les especies consumíes, al depredar sobro los individuos con menos posibilidaes adautatives, por ser los más ruinos, poles sos malures o pola so inmadureza.

Les xacees antigües con pieces rexistraes de *Canis lupus* más averaos al nuesu país, tán en Morín (Cantabria) y la so data ye de va 210.000 años.

Afitóse que, cuando críen en semi-cautividá, compórtense d'un mou tan noble y fiel como cualquier perru. Nun fai falta más que recordar que los perros dondos, nun dexen de ser sinón

los descendientes más próximos, na xenética y nel tiempu evolutivu, del propiu llobu.

3. Les castres autóctones (*)

El ganáu n'Asturies condicionó munches de les rellaciones humanes coles especies anteriores y otres munches. Les races autóctones asturianas, son mui resistentes, supunxeron el sofitu de la vida llariega popular a lo llargo de los siglos y foron encontu perimportante de la economía familiar del nuesu país, como fonte de la dieta y materia prima del vistir.

Encadarmaes nel raigame hestóricu de la nuesa sociedá collaboraben tamién al equilibriu ecolóxicu (Álvarez Sevilla, 2001).

(*) Ver tamién, nesta mesma revista, l'artículu *Siete races, un país* d'Antón Sevilla.

Les races vacunes asturianas **carreñana** o asturiana de los valles y **casina** o asturiana de montaña tán xuníes na denominación de **vaca roxa**, del tueru castañu. Caltúvose precisamente nos conceyos onde los raigones de la cultura asturiana inda aliten, dende'l puntu de vista llingüísticu o etnográfico.

Nel casu de la **Oveya xalda**, nel sieglu XVIII calcúlase que la reciella d'Asturies podía algamar el mediu millón d'exemplares. Inda se caltién nel sieglu XIX, entamando'l so desanicu na metada del sieglu XX, pola mor de les plantaciones nos montes comunales d'especies foriates. El casu ye asemeyáu al de les demás castres autóctones.

Güei, el llabor de recuperación d'éstes y otres races del país, dende'l poni asturcón a la cabra bermeya, la pita pinta, el perru mastín, o'l gochu celta, tien un puxu talu qu'entama a torgar el peligru de desanicie nel que s'atopaben hai mui pocos años.

CULTURA TRADICIONAL

Existe una cultura asturiana vertebrada pola llingua, que tien muncha importancia en cuantes qu'inflúi na percepción cultural, manifiesta les categoríes tapecíes d'una cultura –nesti sen l'asturiana–, y apurre un criteriu pa iguar dellos grupos humanos.

Metodológicamente, la llingua tamién ye un camín útil d'estudiu d'una cultura pola mor de que nella queda la güelga de munchos vezos, idegues y creyencies (González-Quevedo, 2010).

En términos territoriales, del espaciu que surge xuntando biotopu y biocenosis con cultura y llingua sal la sinerxa d'un territoriu específicu asociáu a un determináu ecosistema.

Nesi sen, les rellaciones de la cultura tradicional cola natura puén atopase nel mundiu

El puxu con qu'anguaño se fai frente a les amenaces que sofre esa xunión del desarrollismu y l'aculturación, como son exemplu la recuperación de les races autóctones y el movimientu de reivindicación llingüística, amuesa la vitalidá de la nuesa cultura.

ABAXO

Faru de L.Iuarca.

Semeya: Fernando Tomás (Ilicencia Creative Commons)

campesín, na importancia de la vaca, nel tratamientu de los praos, nel usu la yerba, nel cuidáu y la conexón de les castres autóctones y otros ganaos, nos llabores de la tierra y los sos productos culturales nun ampliu sen.

Los espacios d'una cultura tradicional avérense al aprovechamientu del mediu ambiente nel que ta allugada, emplegando los sos diversos recursos ensin qu'éstos aporten al so escosamientu.

L'agrupación de la población dispersa asturiana en cases y quintanes ye bona amuesa d'esa adautación histórica al mediu ambiente. Asina, colos sos valires sociales ente los que s'afaya la llingua asturiana, confórmase la cultura asturiana.

CONCLUSIÓN

Munches disciplines tán rellacionaes col estudiu de la ñatura y la cultura tradicional, por exemplu la Zooloxía, la Botánica, la Ecoloxía, la Veterinaria, l'Antropoloxía cultural, la Zooantropoloxía, la Socioloxía, la Etoloxía, la Etnografía, la Etnoloxía, la Llingüística, la Semiótica, la Pedagogía, la Psicoloxía ambiental y hasta la Neurobioloxía, la Farmacoloxía o l'Arqueozooloxía.

La manifestación cimera de la perda de biodiversidá sedría'l desaniciu o frayamientu del hábitat, la eliminación direuta o explotación escesiva d'animales y plantes, la introducción d'especies foriates y la extinción d'especies en cadena.

Pue dicise de que l'alta biodiversidá, pese a los axentes urbanos y l'abandonu del campu que ponen a delles especies en peligru, taría correllacionada cola bayura llingüística pa definila, xunto colos sos usos materiales ya inmateriales. Poro l'espaciu ambiental y la cultura tradicional caltendríense como entes inseparables a lo llargo'l tiempu.

Asina, los diversos ambientes allugaos n'Asturies con unes carauterístiques bioclimátiques concretes y la bayura d'especies arreyada, caltuvieren tamién un fondu sistema cultural y llingüísticu, formadores d'una identidá singular nel conxuntu de los pueblos d'Europa.

Los espacios naturales nel país tán, históricamente, de toes maneres, baxo la presión humana, y sobre manera nos últimos siglos nos que les cortes d'árboles, les redes viaries, les mines y otros usos industriales, afaloron l'abandonu del monte como llugar tradicional d'aprovechamientos múltiples a caltener, ya inclusive repoblóse con especies foriates pal algame rápidu de madera.

Amás, los cambeos de los espacios de la cultura tradicional campesina na so integración na economía de mercáu, produxeren el desaniciu de llabores tradicionales nel camín de la ho-

moxeneización cultural nel marcu de la Xunión Europea.

Pero el puxu con qu'anguaño se fai frente a les amenaces que carez esa xunión del desarrollismu y l'aculturación, como son exemplu la recuperación de les races autóctones y el movimientu de reivindicación llingüística, amuesa la vitalidá de la nuesa cultura.

Cuntamos que la crisis fonda na que s'alcuentra Asturias ta inxerta nun procesu d'adautación dinámica al mou de vida del sieglu xxi, calteniendo los rasgos que puen sobrevivir de la cultura tradicional y el respetu al mediu ambiente natural, nesta dómina de la historia de la nuesa tierra.

Paeznos que ye indispensable encadarmalo too nun sistema de desendolcu sostenible basáu en tres pegoyos interrellacionaos: el desendolcu económicu, la sociedá y el mediu ambiente.

Bibliografía

- ÁLVAREZ SEVILLA, A. (2001): *Les races autóctones del Principáu d'Asturies*. Uviéu, Fundación Belenos.
- BEGON, M., J. L. HARPER & C. R. TOWNSEND (1988): *Ecología. Individuos, poblaciones y comunidades*. Barcelona, Ed. Omega.
- CAMPBELL, B. (1985): *Ecología humana*. Barcelona, Ed. Salvat.
- CARBÓ, O. & R. CATALÁ (1991): *Ecoterritorio y animación sociocultural*. Valencia, Grup Dissabte.
- COLUBI, Y. & T. LOBO (2007): *Parques y Reservas Naturales del Principado de Asturias*. Uviéu, Principáu d'Asturies y La Caixa.
- GONZÁLEZ-QUEVEDO, R. (2010): *La cultura asturiana. Introducción a l'antropoloxía d'Asturies*. Uviéu, Ed. CH.
- NORES, A. & P. GARCÍA-ROVÉS, (coord). (2007): *Libro Rojo de la Fauna del Principado de Asturias*. Uviéu, Principáu d'Asturies y La Caixa.
- VV. AA. (1991-..): *Cultures*, 1-16. Uviéu, Academia de la Llingua Asturiana.
- VV. AA. (1992): *Geografía de Asturias*, I-IV. Uviéu, Ed. Prensa Asturiana.
- VV. AA. (1996-..): *Asturies, memoria encesa d'un país*, 1-30. Uviéu, Fundación Belenos.
- VV. AA. (2002): *Cuestiones d'antropoloxía y arqueoloxía, I Seminariu d'Estudios Asturianos de la Fundación Belenos*. Uviéu, Fundación Belenos.